

Eugeniusz Sakowicz, Mariusz Maciak

Biuletyn misjologiczno-religioznawczy

Collectanea Theologica 82/4, 175-192

2012

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN MISJOLOGICZNO-RELIGIOZNAWCZY (110)

ZAWARTOŚĆ: I. Religie pozachrześcijańskie czy religie niechrześcijańskie? II. Religie pozachrześcijańskie w Rosji; III. Miłosierdzie międzyludzkie w islamie.*

I. RELIGIE POZACHRZEŚCIJAŃSKIE CZY RELIGIE NIECHRZEŚCIJAŃSKIE?

„Religie pozachrześcijańskie” oraz „religie niechrześcijańskie” to określenia religii innych niż chrześcijaństwo, używane w przeszłości i w dobie współczesnej. Systemy wierzeń przed pojawieniem się chrześcijaństwa określane są natomiast jako „religie przedchrześcijańskie”. Religioznawstwo nie przeprowadza ostrego podziału na religie pozachrześcijańskie i chrześcijaństwo. Wszystkie religie pozachrześcijańskie mają oryginalną doktrynę, specyficzny kult i moralność oraz są zorganizowane w instytucje z władzą na czele. Wcześniej inne od chrześcijaństwa religie określane były jako „religie pogańskie”, a ich wyznawcy nazywani poganami. Wyznawcy religii pozachrześcijańskich to niechrześcijanie. Nie funkcjonuje natomiast słowo „pozachrześcijanie”.

Pojęcie „religie pozachrześcijańskie”, mające konfesyjną proveniencję, utworzone jest z dwóch słów. Pierwszy termin – „religie” – „obrazuje” uniwersalne znaczenie religii, jako podmiotowo-przedmiotowej rzeczywistości transcendentnej (*sacrum*, absolut, bóstwo, Bóg), wobec której człowiek (jako jednostka i jako społeczność) pozostaje w relacji (religia jest życiowym stosunkiem człowieka do Istoty Ponadziemskiej). Drugi termin – przymiotnik „pozachrześcijańskie” – wskazuje na chrześcijaństwo jako punkt odniesienia tych religii, Religie pozachrześcijańskie, będąc innymi niż chrześcijaństwo religiami, jako takie nie spełniają podstawowych kryteriów chrystianizmu, którymi są: wiara w Boga w Trójcy Jedynej oraz w Jezusa Chrystusa jako jedyne Zbawiciela świata i człowieka, a także uznanie chrztu „w Imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego” (zgodnie z tymi kryteriami Świadkowie Jehowy oraz inne synkretyzmy od-

* Redaktorem Biuletynu misjologiczno-religioznawczego jest Eugeniusz S a k o w i c z, Warszawa.

wołujące się do chrześcijaństwa, a odrzucające powyższe fundamenty wiary tej religii, są również religiami pozachrześcijańskimi).

Pojęcie „religie pozachrześcijańskie” używane jest zamiennie z pojęciem „religie niechrześcijańskie”, które zostało przyjęte i upowszechnione w tytułach dokumentów Kościoła (np. Deklaracja o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate* II Soboru Watykańskiego) oraz w nazwach instytucji Kościoła katolickiego. (np. Sekretariat dla Niechrześcijan, przemianowany w 1988 r. w Papieską Radę do spraw Dialogu Międzyreligijnego, czy też Komitet do spraw Dialogu z Religiami Niechrześcijańskimi Rady Konferencji Episkopatu Polski do spraw Dialogu Religijnego). Powyższe fakty rozwiewają stawianą przez niektórych autorów wątpliwość, jakoby pojęcie „religie niechrześcijańskie” było pejoratywne i dlatego należałoby używać tylko określenia „religie pozachrześcijańskie”. Przedrostek „nie” w słowie „niechrześcijańskie” miałby zdecydowanie negatywne znaczenie jako negacja, zaprzeczenie chrześcijaństwa. Religie niechrześcijańskie nie są religiami achrześcijańskimi ani – tym bardziej – antychrześcijańskimi. Taką wypaczoną wizję religii, innej niż chrześcijaństwo, przyjmują integraliści katolicy. W powszechnym odbiorze nazwa „religie niechrześcijańskie” nie rodzi negatywnych skojarzeń. Religie te nie godzą w chrześcijaństwo, ani nie są jego antytezą.

Religie pozachrześcijańskie charakteryzują się różnorodnością nurtów, wielością interpretacji doktryny, a także form organizacyjno-instytucjonalnych. Poszczególne religie roszczą sobie prawo do bycia jedynie prawdziwymi, słusznymi, najlepszymi ze wszystkich, w pełni objawionymi. Teologia katolicka twierdzi, że religiami objawionymi są jedynie chrześcijaństwo oraz religia biblijna Izraela, czyli judaizm przed Chrystusem. W innych religiach istnieją natomiast elementy Bożego objawienia.

Istnieje wiele typologii religii podawanych przez religioznawców. W klasyfikacjach tych wraz z religiami pozachrześcijańskimi prezentowane jest chrześcijaństwo. H. Ringgren, Å. V. Ström, dzieląc religie świata, posłużyli się kluczem, w którym terminem naczelnym jest kultura. Wszystkie zatem religie, wg tych autorów, sytuują się ostatecznie w ramach określonej kultury. Są to: kultury ludów piśmiennych na Bliskim Wschodzie (Egipcjanie, Sumerowie, Akadowie, Semicci Zachodni, Hetyci, Izrael, islam; w tej grupie umieszczone zostało chrześcijaństwo); kultury indoeuropejskich ludów piśmiennych (Iranczyki, Indowie w epoce klasycznej, hinduizm, buddyzm, Rzymianie, synkretyzm religijny, Celtowie, Germanowie, Słowianie, Bałtowie); kultury wschodnioazjatyckich ludów piśmiennych (Chińczycy, Koreańczycy, Japończycy); kultury ludów niepiśmiennych (Afryka, Azja, Ameryka, Australia). Według innych podziałów niektóre religie pozachrześcijańskie zaliczane są (wraz z chrześcijaństwem) do „naj-

ważniejszych religii świata”, którymi są: hinduizm, buddyzm, konfucjanizm, taoizm, szintoizm, judaizm, islam (K. Kościelniak) bądź też do „pięciu wielkich religii świata” (również z chrześcijaństwem): hinduizm, buddyzm, islam, judaizm (E. Brenner-Traut). Religie pozachrześcijańskie (wraz z chrześcijaństwem) dzieli się też wg innych złożonych kryteriów (K. Kościelniak): ze względu na rozumienie *sacrum*, Boga, bóstwo, wyróżnia się: politeizm, henoteizm, mono-teizm; ze względu na zasięg występowania i strukturę społeczną – religie narodowe i etniczne („lokalne”) oraz religie uniwersalistyczne; ze względu na rolę, jaką Bóg odgrywa w świecie: religie teistyczne, religie deistyczne, religie panteistyczne, religie spirytystyczne, religie ateistyczne – te ostatnie uznają Boga, ale odmawiają Mu wpływu na świat i człowieka); ze względu na wyniki badań historii porównawczej religii: religie kosmocentryczne, religie teocentryczne. E. Sakowicz natomiast omawia w *Religioznawstwie*: religie świata (judaizm, islam, hinduizm, buddyzm, religie ludów pierwotnych – tu należałoby też dodać chrześcijaństwo) oraz pseudoreligie i antyreligie (sekty/nowe ruchy religijne, satanizm, New Age).

W Deklaracji *Nostra aetate* II Soboru Watykańskiego wymienione zostały następujące religie pozachrześcijańskie: religie plemienne, hinduizm, buddyzm, islam, judaizm. Wyznawcy niektórych religii pozachrześcijańskich, w myśl doktryny soborowej, przynależą, bądź są przyporządkowani, do chrześcijaństwa.

Odpowiadając na pytanie postawione w tytule niniejszego szkicu, stwierdzic należy, że określenia „religie pozachrześcijańskie” oraz „religie niechrześcijańskie” są bardziej jednoznaczne niż bliskoznaczne. W języku polskim zdaje się przeważać termin pierwszy, w językach obcych (np. w angielskim, francuskim, włoskim) dominuje pojęcie drugie. Z kolei nowym terminologicznym „faktem” jest pojawienie się wśród niechrześcijan nazw: niemuzułmanie, niebuddyści.

Bibliografia

- E. Dąbrowski (red.), *Religie świata*, Warszawa 1957; H. Ringgren, Å. V. Ström, *Religie w przeszłości i w dobie współczesnej*, Warszawa 1975, 1999²; E. Brenner-Traut, *Pięć wielkich religii świata*, Warszawa 1987; M. Eliade, *Historia wierzeń i idei religijnych*, t. 1-3, Warszawa 1988-1995; M. Wojciechowski (red.), *Chrześcijaństwo wśród religii*, Warszawa 1990; H. Zimón (red.), *Religie pozachrześcijańskie w procesie przemian*, Lublin 1990; M. Malherbe, *Religie ludzkości*, Kraków 1995; *Leksykon religii*, Warszawa 1997; D. Sele, *Religie świata*, Warszawa 1998; K. Kondrat, *Bogactwo światopoglądów religijnych*, Białystok 1999; H. Zimón, *Religia w świecie współczesnym Zarys problematyki religiologicznej*, Lublin 2000; T. Gadacz, B. Miłerski (red.), *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 1-9 + CD-

-ROM, Warszawa 2001-2003; D. D r o z d o w i c z, Z. S t a c h o w s k i, *Ilustrowana encyklopedia religii świata*, Poznań 2002; *Encyklopedia religii świata*, t. 1-2, Warszawa 2002; K. K o ś c i e l n i a k, *Chrześcijaństwo w spotkaniu z religiami świata*, Kraków 2002; E. S a k o w i c z (red.), *Jan Paweł II. Encyklopedia dialogu i ekumenizmu*, Radom 2006; M. R u s e c k i, *Traktat o religii*, Warszawa 2007; E. S a k o w i c z, *Kultury niechrześcijańskie*, „Horyzonty Wychowania” 6(2007)nr 11, s. 298-301; E. S a k o w i c z, *Religie niechrześcijańskie*, „Horyzonty Wychowania.” 6(2007) nr 11, s. 303-306; E. S a k o w i c z, *Przynależący oraz dystansujący się od Kościoła*, w: J. K u l i s z, *Wiara i kultura. Śmiały eksperyment pana Boga*, Kraków 2008, s. 88-115. E. S a k o w i c z, *Religioznawstwo*, Lublin 2009 (bibliografia); E. S a k o w i c z, *Religia. II. Typologia. C. Pozachrześcijańskie*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 16, Lublin 2012, kol. 1403.

Eugeniusz Sakowicz, Warszawa

II. RELIGIE POZACHRZEŚCIJAŃSKIE W ROSJI

Manifest cara Mikołaja II z 1905 r. wprowadzał tolerancję wyznaniową w Rosji. Po rewolucji październikowej (1917) ogłoszono dekret *O wolności sumienia oraz o stowarzyszeniach kościelnych i religijnych* (1918), na mocy którego uznano religię za sprawę prywatną. Jednocześnie rozpoczęto z nią walkę (uderzono przede wszystkim w Cerkiew prawosławną). W kolejnych latach po rewolucji październikowej nowo powstające republiki ZSRR obejmowały również narody wyznające religie niechrześcijańskie, przede wszystkim islam. W latach 30. XX w. represje dotknęły – oprócz prawosławia – także inne wyznania chrześcijańskie i religie niechrześcijańskie. Nastąpiła radykalna ateizacja państwa. Według spisu ludności z 1937 r. przynależność do islamu deklarowało 8,4 % społeczeństwa ZSRR, judaizmu – 3%, buddyzmu i lamaizmu – 0,1%.

Po latach prześladowania religii przez Rosję Radziecką, a następnie ZSRR (aż do upadku w 1991 r. dyktatury komunistycznej), w obecnej Rosji zaczyna kształtować się nowa rzeczywistość religijna. Oprócz dominującego na jej terytorium prawosławia obecne są w tym państwie od wieków również religie pozachrześcijańskie. Konstytucja Rosji uznaje za tradycyjne w tym państwie również religie niechrześcijańskie: islam, buddyzm i judaizm. Ustawa z 1990 r. gwarantuje także prawa innym Kościołom i związkom wyznaniowym w Rosji.

Na Powołżu i na południu Uralu oraz na Kaukazie Północnym żyją muzułmanie (w zdecydowanej większości sunnici), którzy w 2003 r. mieli liczyć (w za-

leżności od statystyk) od 12 do 22 mln wiernych skupionych w ponad 3 tys. gmin. Islam jest religią dominującą wśród Tatarów Nadwołżańskich, Czuwaszów (w dorzeczu środkowej Wołgi), Baszkirów (w dorzeczu rzeki Białej) oraz zamieszkujących pas podgórski Kaukazu Północnego Adygejczyków, Czerkiesów, Karaczajewców (Karaczanów), Kabardyńców (Kabardyjczyków), Bałkarców, Osetyńców, Inguszów, Czeczeńców (Czeczenów) i w grupie tzw. ludów Dagestanu (w tym Kumyków), nadto w diasporze Kazachów, Uzbeków, Tadżyków, Turkmenów, Kirgizów, Azerów (Azerbejdżan). Nauczanie w szkolnictwie średnim w Rosji odbywa się (oprócz języka rosyjskiego) również w językach narodów i ludów kultury islamu: tatarskim, czuwaskim, baszkirskim.

Religią zaznaczającą swoją obecność w Rosji jest judaizm, który obecnie prowadzi szkoły w języku jidisz. Buddyzm i lamaizm wyznają Kałmucy, Tuwińcy, Buriaci oraz część Ewenków. U ludów syberyjskich Rosji praktykowane były wierzenia religii pierwotnych, które wymarły (wyznawców tych religii można było spotkać jeszcze w połowie XX w. w północno-wschodniej Syberii) oraz szamanizm. Po upadku ZSRR działalność misyjną w Rosji podjęły przybyłe z Zachodu Europy ugrupowania buddyjskie oraz neohinduistyczne. Również z Zachodu zaczęły przenikać do Rosji nowe niechrześcijańskie ruchy religijne, kultury i sekty. Powstawały nadto rodzime niechrześcijańskie wyznania.

Islam

Pierwsze kontakty Rusi z wyznawcami islamu sięgają VIII-IX w. Pierwszymi narodami, które przyjęły islam i zamieszkiwały na terenach obecnej Rosji, byli Połowcy i Bułgarzy. Religię tę wyznawali także w części Chazarowie. Pod koniec X w., w wyniku podboju ziem przez Imperium Chorezmijskie, islam rozprzestrzenił się niemal na całym Powołżu. Przez wieki Rosja pełniła rolę obrońcy wschodniego chrześcijaństwa przed niechrześcijańskimi ludami azjatyckimi oraz tureckimi. Wchodząca w skład Rusi Kijowskiej Moskwa uległa w 1238 r. najazdowi plemion mongolsko-tureckich i uznała władzę Złotej Ordy. Mianowany przez chanów Złotej Ordy książę włodzimierski odpowiadał za składanie daniny Mongołom. Książę Dymitr Doński, otrzymawszy błogosławieństwo św. Sergiusza, pokonał w 1380 r. Mongołów na Kulikowym Polu, co zapoczątkowało wyzwolenie ziem ruskich spod ich panowania, a także własną ekspansję. Złota Orda rozpadła się w 1480 r. Pod panowaniem państwa rosyjskiego znalazły się podbite chanaty kazańskie, astrachańskie i syberyjskie.

Obecność Tatarów w europejskiej części Rosji jest pozostałością panowania mongolsko-tatarskiego w XIII-XV w. Lud tatarski jest bardzo silnie rozproszony (spośród 6,9 mln Tatarów, wykazanych w spisie z 1989 r. na terytorium ZSRR, 3,8 mln zamieszkiwało na środkowym Powołżu we wschodniej części Rosji i na

Uralu. Autonomiczną republikę Tatarstanu tworzą tzw. Tatarzy kazańscy, którzy stanowili na początku lat 90. XX w. 48,5% ogółu ludności tej jednostki administracyjnej. Od XVI w. w okolicach Tiumentia, Tobolska i Tomska żyją Tatarzy syberyjscy, których populacja liczyła w latach 90. XX w. ok. 200 tys. osób. W końcu XX w. Tatarzy liczyli ok. 11,5 mln wiernych. Mniejszość muzułmańska na terenie Rosji liczyła w 2011 r. ok. 20 mln wyznawców. Najwięcej muzułmanów mieszka w Moskwie – są to: Czeczeni, Azerowie, Kazachowie, Kirgizi, Turkmeni, Tadźycy, Uzbekowie i Afgańczycy. W Kazaniu w Tatarstanie znajduje się jeden z największych w Europie meczetów.

W wyniku zdobyczy terytorialnych w granicach Rosji znalazły się kolejne niechrześcijańskie społeczności. Iwan IV Groźny (1533-1584) prowadził zwycięskie wojny na Wschodzie, w wyniku których do Rosji przyłączył w 1552 r. chanat kazański i w 1556 r. chanat astrachański. Podporządkował ordę nogajską i chanat syberyjski. Za rządów Katarzyny II, w wyniku zwycięskiej wojny z Turcją (1768-1774), Rosja uzyskała wybrzeże Morza Czarnego. Po drugiej wojnie z Turcją (1787-1791) Rosja podporządkowała sobie Krym oraz terytorium między Bohem a Dniestrem. W tym czasie ograniczona została wolność ludów nierosyjskich. Katarzyna II powołała w 1786 r. Orenburską Duchowną Radę Muzułmanów Rosji z siedzibą w Ufie. W 1796 r. w granicach Imperium Rosyjskiego zamieszkiwali m.in. muzułmańscy Tatarzy (stanowili 2,2% ludności kraju) i Baszkirowie (0,5%), a także Żydzi (1,4%).

Za panowania cara Mikołaja I Romanowa (1825-1855) terytorium Rosji powiększone zostało o ziemie zamieszkiwane przez niechrześcijan: 1828 r. – Azerbejdżan, 1829 r. – Besarabię oraz znaczne terytoria Azji Środkowej. Pod koniec pierwszej połowy XIX w. Rosja podjęła nieudaną próbę rozbioru Turcji, co doprowadził do zatargu z państwami Europy Zachodniej. Rosja poniosła klęskę w wojnie krymskiej (1853-1856) i przyjęła warunki traktatu paryskiego (1856), w wyniku którego ogłoszono m.in. neutralność Morza Czarnego. W 1989 r. w Rosji mieszkało 10 tys. Turków.

W XIX w. Rosyjski Kościół Prawosławny prowadził ożywioną działalność misyjną wśród muzułmanów na Bliskim Wschodzie, buddystów na Dalekim Wschodzie oraz wyznawców szamanizmu na Syberii i religii pierwotnych na Alasce. W tym czasie w Azji Środkowej wciąż dominowali muzułmanie. W 1897 r. w Rosji było 13 906 tys. muzułmanów, 5 214 tys. Żydów, 170 tys. wyznawców buddyzmu i lamaizmu.

Z inicjatywy władz ZSRR utworzone zostały: Duchowny Zarząd Muzułmanów Europejskiej Części ZSRR i Syberii (DUMMIES), Duchowny Zarząd Muzułmanów Północnego Kaukazu, Środkowoazjatycki Duchowny Zarząd Muzułmanów oraz Zakaukaski Duchowny Zarząd Muzułmanów. Po rozpadzie ZSRR

na terenie Rosji pozostały dwa pierwsze zarządy. Obecnie w Rosji istnieją: Centralny Duchowny Zarząd Muzułmanów Rosji i Europejskich Krajów Wspólnoty Niepodległych Państw, Duchowny Zarząd Muzułmanów Europejskiej Części Rosji. Centralne Duchowne Kierownictwo Związku Muzułmanów Rosji, Rada Muftich Rosji. W Rosji czynnych jest 4 tys. meczetów.

Judaizm

Już we wczesnym średniowieczu na Zakaukaziu osiedlili się tzw. Żydzi górscy oraz gruzińscy, używający języka azerbejdżańskiego lub gruzińskiego, a na ziemiach Azji Środkowej – Żydzi środkowoazjatyccy, zwani też bucharskimi, używający języka tadżyckiego. Według spisu z 1989 r. w ZSRR było 36 tys. Żydów środkowoazjatyckich, z czego 28 tys. w Uzbekistanie, nadto 18 tys. Żydów górskich, 16 tys. Żydów gruzińskich. Grupy napływowych Żydów określano były jako „rosyjskie”.

W Rosji carskiej odnoszono się do Żydów niechętnie. Po rozbiorach Polski wprowadzono tzw. granicę osiedlenia (*czerta osiedlosti*), przebiegającą wzdłuż Dniepru, na wschód od której nie wolno było zamieszkać Żydom. Zakaz ten nie dotyczył niewielkiej diaspory Żydów na Zakaukaziu i w Azji Środkowej, bowiem przybyli tam oni na długo przed włączeniem tych ziem do państwa rosyjskiego. Według spisu z 1937 r. w ówczesnych granicach ZSRR żyło 2 669 tys. Żydów, z czego 774 tys. w Rosji. W Federacji Rosyjskiej skupiali się oni w Moskwie i Leningradzie, dokąd napływali masowo po rewolucji październikowej i zniesieniu granicy osiedlenia. W Moskwie Żydzi stanowili 10% ludności miasta. W związku z trudnościami zatrudnienia Żydów po upaństwowieniu handlu i rzemiosła (będącymi głównym źródłem ich utrzymania) i stłoczeniem ich w miasteczkach Ukrainy i Białorusi, podjęto 1931 r. próbę zorganizowania żydowskiego osadnictwa pionierskiego nad Amurem, gdzie utworzono liczący 36 tys. km² Żydowski Obwód Autonomiczny z siedzibą władz w Birobidżanie. Chociaż przez lata obwód ten był fikcją (wg spisu ludności z 1989 r. miało tam żyć tylko 9 tys. Żydów, co stanowiło 4,1% ludności) rozwiązano go dopiero w 1990 r.

Po II wojnie światowej w wyniku propagandy ateistycznej oraz antyreligijnych działań administracji państwowej w latach 1945-1955 wielu Żydów w ZSRR, w tym w Rosji, odstąpiło od wyznawania swojej wiary. Rada do Spraw Kultów Religijnych w Moskwie wydała w 1945 r. instrukcję, wg której podczas rejestracji od wiernych judaizmu kategorycznie wymagano obecności rabinów. W przypadku jego nieobecności gmina nie mogła być zarejestrowana. W następnych latach zaczęto zamykać istniejące synagogi. Według spisu ludności z 1959 r. w ZSRR było 2 268 tys. Żydów. Od lat 70. XX w. datuje się emigracja

Żydów z Rosji (i z innych państw powstałych po upadku ZSRR) do Izraela. Pod koniec lat 80. emigracja ta wzrosła, na co wpłynęło otwarcie granic Rosji, a także wzmagający się (również na Ukrainie) antysemityzm. W 1959 r. w Rosji żyło 875 300 Żydów (z czego w Moskwie – 239 200, w Leningradzie – obecny Petersburg – 162 300), a w 1989 r. – 548 100 (w Moskwie – 174 700, w Petersburgu – 106 100). Z głębi Rosji do Uzbekistanu napływali Żydzi używający w większości języka rosyjskiego. Na początku lat 90. XX w. liczyli oni 28 tys. osób.

W Rosji żyło w 2011 r. ok. 1,5 mln Żydów. Według danych Związku Wspólnot Żydowskich w Rosji (FIEDOR) w Moskwie mieszka ok. 500 tys. Żydów, w Sankt Petersburgu – ok. 170 tys. W państwie tym jest ok. 70 synagog. Oprócz FIEDOR działa też Kongres Żydowskich Religijnych Organizacji i Stowarzyszeń Rosji.

Inne religie

Na terytorium Rosji buddyzm napłynął w XVII-XVIII w. z Tybetu i Mongolii przez ziemie zamieszkiwane przez Buriatów i Kałmuków. Na pocz. XX w. w Sankt Petersburgu powstała świątynia buddyjska (dacan „Gunzeczowej”). W czasie prześladowań religii w ZSRR w latach 1937-1938 zniszczono i zamknięto wszystkie 120 klasztory buddyjskie. Po II wojnie światowej powstał Główny Duchowny Zarząd Buddystów ZSRR z siedzibą w Chambin Sume, obecnie Iwołgiński Dacan na południe od Ułan Ude w Iwołdze Górnej (rezyduje tam Chambo lama, duchowy zwierzchnik rosyjskiego buddyzmu). W 1997 r. w Rosji było 149 świątyń buddyjskich, 135 wspólnot religijnych, 1 instytucja oświatowa, 2 klasztory i 4 misje. W 1991 r. w Sankt Petersburgu powstało wydawnictwo „Narta” wydające w języku rosyjskim literaturę buddyjską oraz czasopismo „Narta Biuletyn” (od 1995 r. – „Buddyzm Rosji”). Według danych Buddyjskiego Stowarzyszenia Rosji liczba wyznawców tej religii wynosi w tym państwie 1,5-2 mln wiernych.

Pod koniec XIX w. w granicach Rosji pojawili się Koreańczycy (mogli oni wyznawać buddyzm, szamanizm), którzy przybyli do Władywostoku w poszukiwaniu pracy w rozbudowywanym wówczas porcie. W 1897 r. było ich Rosji 26 tys., w 1926 – 171 tys. (niemal wyłącznie na Dalekim Wschodzie, skąd zostali w 1937 r. przymusowo przesiedleni do Uzbekistanu i Kazachstanu). W 1989 r. w Rosji mieszkało 107 tys. Koreańczyków. Na początku lat 90. XX w. 35 tys. Koreańczyków mieszkało na południe Sachalinu, gdzie zostali osiedleni w okresie panowania japońskiego (1905-1945). Po aneksji przez ZSRR tej części wyspy wysiedlono Japończyków, a Koreańczyków pozostawiono na miejscu.

Na przełomie XIX i XX w. na ziemi rosyjskie Dalekiego Wschodu (głównie do Władywostoku) zaczęli (w poszukiwaniu pracy) napływać Chińczycy z Mandżurii (praktykujący konfucjanizm bądź szamanizm). Przed I wojną światową było ich w Rosji 100 tys.. W okresie międzywojennym większość z nich powróciła do Chin. Według spisu ludności z 1989 r. w Rosji było 5 200 tys. Chińczyków. W Rosji żyje też ok. 1 tys. bahaistów. Elementy wierzeń religii ludów pierwotnych spotkać można obecnie u ludów ugrofińskich zamieszkujących w Rosji (Maryjczycy, Udmurci) oraz u Czuwaszy.

Bibliografia

- S. A. Z e m k o v s k y, *Pan-Turkism and Islam in Russia*, Cambridge, Mass. 1960, 1967; L. B a z y ł o w, *Historia Rosji*, Wrocław 1969, 2010⁴; A. N i k i t i n, *Islam in the European Part of the Soviet Union*, „Bulletin” [Secretariat pro Non Christianis] 3/1981, s. 229-236; *The Modern Encyclopedia of Religions in Russia and the Soviet Union*, t. I-VI, Gulf Breeze 1988-1995; J. F o r e s t, *Religion in the New Russia*, New York 1990; I. A. T r o i a n o v s k i, *Religion in the Soviet Republics. A Guide to Christianity, Judaism, Islam, Buddhism, and Other Religions*, San Francisco 1991; J. S m a g a, *Narodziny i upadek imperium ZSRR 1917-1991*, Kraków 1992; *Islam w Rosji i Środkowej Azji*, Moskwa 1993; J. S n e l l i n g, *Buddhism in Russia*, Shaftesbury 1993; *An Ethnohistorical Dictionary of the Russian and Soviet Empires*, Westport 1994; A. M a r y a ń s k i, *Narodowości świata*, Warszawa 1994; *Jews and Jewish Life in Russia and the Soviet Union*, Ilford 1995; R. B u k h a r a e v, *Islam in Russia*, Richmond 1998, 2000; A. S z c z i p k o w, *Wo szto wierit Rossija. Rieligioznyje prociesy w postpieriestrojecznoj Rossii. Kurs liekcii*, Petersburg 1998; D. U s m a n o w a, *Muzulmanskaja frakcija i problemi „swobody sowiesti” w Gosudarstwiennoj Dumie Rossii (1906-1917)*, Kazań 1999; S. D u d a k o w, *Paradoksy i priczudy filosemitizma i antisemitizma w Rossii*, Moskwa 2000; *Jewrijeji w Rossii XIX wieku*, Moskwa 2000; *Religion and Politics in the Federation of Rossija. Islam and Russian Orthodoxy*, Armonk 2000; P. S t a w i ń s k i, *Sekty, schizmy i herezje w Rosji (Słownik)*, Kraków 2000; *Buddhism (Lamaism) in Russia*, Armonk 2001; G. F a g a n, *Buddhism in Postsoviet Russia. Revival or Degeneration? „Religion, State and Society”* 29(2001) z. 1, 9-21; *Islam w rosyjskiej imperii*, Moskwa 2001; P. E b e r h a r d t, *Geografia ludności Rosji*, Warszawa 2002; F. K a n d e l, *Kniga wriemien i sobytij. Istorija rosyjskich jewriew*, t. I-II, Jerusalem 2002; A. A. P r o c h o ż e w, *Tieniewoj narod (k istorii jewriew w Rossii)*, Barnaul 2002; *Islam in Post-Soviet Russia*, London 2003; *Jewish Life after the USSR*, Bloomington 2003; *Jewrijeji w Moskwie*, 2003; A. M i r o n o w i c z, *Rosja, Rossija, Federacja Rosyjska*, w: T. G a d a c z, B. M i -

I e r s k i (red.), *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 8, Warszawa 2003, s. 474-481; *Moskwa j ew r i e j s k a j a*, Moskwa 2003; J. G o o d y, *Islam in Europe*, Cambridge 2004; S. T. H u n t e r, *Islam in Russia. The Politics of Identity and Security*, Armonk 2004; *Islam na j ew r o p i e j s k o m W o s t o k i e*. Encyklopedyczny słownik, Kazań 2004; *Istorija i kultura rossijskogo i wostocznego j ew r o p i e j s k o g o j ew r i e j s t w a*, Moskwa 2004; P. J. M u r p h y, *The Wolves of Islam. Russia and the Faces of Chechen Terror*, Dulle 2004, 2006; *Narody i nacjonalizm w Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2004; *Nation-Building and Common Values in Russia*, Lanham 2004; *Sufism in Europe and North America*, London 2004; *Atlas sowriemiennoj religioznoj žizni w Rossii*, t. I-III, Moskwa 2005-2009; K. A. N a d n i e j e w a, *Buddizm w kontiektie kultury Rossii*, Moskwa 2005; *Religion and Identity in Modern Russia*, Aldershot 2005; A. S h t e r n s h i s, *Soviet and Kosher. Jewish Popular Culture in the Soviet Union, 1923-1939*, Bloomington 2006; E. N. U l i c k i j, *Istorija Moskowskoj J ew r i e j s k o j O b s z c z y n y*, Moskwa 2006; J. D i e c, *Sytuacja islamu na terenie Federacji Rosyjskiej*, „Prace Komisji Kultury Słowian” 6/2007, s. 169-186; *J ew r i e j s k a j a e m i g r a c j a z Rossii 1881-2005*, Moskwa 2008; *Religion, Morality, and Community in Post-Soviet Societies*, Washington 2008; *A Companion to Russian History*, Chichester 2009; *Buddizm Vadżrayany w Rossii*, Petersburg 2009; K. B. M o s s, *Jewish Renaissance in the Russian Revolution*, Cambridge, Mass. 2009; H. N o r r i s, *Islam in the Baltic*, London 2009; J. Z i g o n (red.), *Multiple Moralities and Religions in Post-Soviet Russia*, New York 2011; A. W i e r z b i c k i, *Rosja. Etniczność i polityka*, Warszawa 2011; E. S a k o w i c z, *Rosja II. Religie pozachrześcijańskie*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 17, Lublin 2012, kol. 315-317; R. S t r y j e w s k i, *Islam w Rosji. Na styku wielowyznaniowości, polityki i imigracji*, „As-Salam”. Muzułmańskie Czasopismo Społeczno-Kulturalne 2/2012, s. 26-29; T. U y a m a, *Asiatic Russia. Imperial Power in Regional and International Contexts*, Abingdon 2012.

Eugeniusz Sakowicz, Warszawa

III. MIŁOSIERDZIE MIĘDZYLUDECKIE W ISLAMIE

Religia muzułmańska, zarówno przez Koran, jak i *hadisy*, bardzo mocno podkreśla konieczność miłości bliźniego i przyjęcia postawy miłosierdzia w sto-

sunku do niego.¹ Taka postawa wobec ludzi wyływa bezpośrednio z poddania, podporządkowania się miłosierdnemu Bogu, zaufania i miłości do Niego. Stanowi więc samo sedno islamu, którego nazwa oznacza właśnie „poddanie”.²

Koraniczne wezwanie do czynienia miłosierdzia

Koran wielokrotnie podkreśla, że prawdziwa pobożność związana jest nie tylko z wyznawaniem wiary w Jednego Boga i rytualną modlitwą czy postem, ale również z ofiarnością, dobrocią okazywaną rodzicom, krewnym, sąsiadom i podróżnym oraz opieką nad ubogimi i sierotami: „Czujcie Boga i nie dodawajcie współtowarzyszy! Okazujcie dobroć rodzicom i bliskim krewnym, i sierotom, i biednym, sąsiadowi bliskiemu krewnemu i sąsiadowi, który jest wam obcy, i towarzysowi będącemu u boku, i podróżnemu, i temu, którym zawładnęły wasze prawice” (sura 4,36; por. sura 2,43-44; 17,23-28; 2,83).

Według Koranu praktyki religijne, wypełniane bez odpowiedniego usposobienia serca, które powinno kierować się sprawiedliwością, uprzejmością, wiarogodnością, rzetelnością, dobroczynnością i cierpliwością, są niewiele warte i obłudne: „Nie jest pobożnością, że zwracacie twarze ku wschodowi i ku zachodowi. Lecz prawdziwie pobożny jest: kto wierzy w Boga i w Dzień Ostatni; w aniołów, w Księgę i w proroków; i ten, kto rozdaje majątek – mimo umiłowania go – bliskim krewnym, sierotom i biedakom, podróżnemu i żebrzącym, i na wykup niewolników; i ten, kto odprawia modlitwę; i ten, kto daje jałmużnę; i ci, którzy wypełniają swoje zobowiązania, kiedy się zobowiązali; i ci, którzy są cierpliwi w nieszczęściu i przeciwności, i w czasie niebezpieczeństwa; oto ci, którzy są szczerzy w wierze. Oni są prawdziwie bogobojni!” (sura 2,177; por. sura 89,17-23; 3,92; 2,45; 31,17; 42,43; 16,90; 2,45).³

Szczególnym wyrazem takiej postawy wobec potrzebujących jest jałmużna, która w islamie przybiera dwojaką postać: jako obowiązkowy – uregulowany prawnie – podatek dla biednych (*zaka*t) bądź jako spontaniczny dar serca przyjmujący formę jałmużny nadobowiązkowej (*sada*ka), będącej właściwym, przez nikogo niewymuszonym gestem miłosierdzia i solidarności z potrzebującymi pomocy ludźmi.⁴ Chociaż *zaka*t w powszechnej świadomości muzułmanów jest po prostu obowiązkiem nadanym przez prawo *szariatu*, to jednak w pierwotnym

¹ *Jednakowe słowo dla nas i dla was. List 138 uczonych i zwierzchników muzułmańskich do przywódców chrześcijaństwa*, Więź 1/2008, s. 48 n.

² S. A. A. A l - M a u d u d i, *Zrozumieć islam*, Białystok 2003, s. 76.

³ Zob. *Jednakowe słowo dla nas i dla was*, s. 48n.

⁴ Według libańskiego uczonego, Fajsala Mawlawiego, *az-zaka*t nosi także nazwę *as-sada*ka, ponieważ w Koranie (sura 9,60) słowo *as-sada*ka ma znaczenie obowiązkowego *az-zaka*t. Dlatego też forma słowna się różni, ale desygnat jest ten sam; zob. F. M a w l a w i, *Prosty wykład głównych praktyk religijnych islamu*, tłum. J. B a n a s i a k, Białystok 2003, s. 98.

znaczeniu, obecnym w Koranie i *hadisach*, nie przestał być wyrazem dobroci, li- tości, miłości miłosiernej i braterstwa międzyludzkiego, będąc jednocześnie od- ruceniem wdzięczności wobec hojności i łaskawości Boga, solidaryzującego się z grzesznikami będącymi w potrzebie i oczekującymi oczyszczenia, przebacze- nia i pomocy z Jego strony.⁵ Koran, podkreślając konieczność jałmużny, jedno- cześnie zaznacza, że powinny jej towarzyszyć zgoda, uprzejmość i wzajemne poszanowanie oraz szczerą wiarą: „Uprzejme słowa i przebaczenie są lepsze niż jałmużna, po której następuje obraza. Bóg jest bogaty, wspaniałomyślny! O wy, którzy wierzycie! Nie czyńcie daremną waszej jałmużny przez wyrzuty i obra- zę, tak jak ten, który rozdaje swój majątek przez wzgląd na ludzi, a nie wierzy w Boga i w Dzień Ostatni” (sura 2,263-264; por. sura 2,3; 3,92; 2,43; 4,36-38; 2,83; 35,29-30; 2,215).

Zachęcając do dawania jałmużny, Bóg dokonuje w Koranie rozróżnienia na jałmużnę „jawną” i „skrytą”, uznając tę drugą za bardziej wartościową, nie prze- kreślając jednak wartości i znaczenia także i tej pierwszej (zob. sura 2,271-277; 35,29-30). Postawa miłosierdzia, według świętej księgi islamu, jest konieczna, aby móc liczyć na Boże miłosierdzie w życiu doczesnym i w przyszłym (sura 90,11-18). Koran, roztaczając wizję życia w krainie wiecznej szczęśliwości, za- wiera pochwałę zbawionych za pełnione uczynki miłosierne, które wykonywali ze względu na miłość do miłosiernego Pana: „Oni dawali pożywienie – z miło- ści do Niego – biednemu, sierocie i niewolnikowi” (sura 76,8).⁶ Widać więc tu wyraźną zbieżność z ewangelicznym błogosławieństwem z Jezusowego Kaza- nia na Górze: „Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią” (Mt 5,7), jak również analogię do biblijnego nauczania, łączącego przykazanie miłości Boga z miłosierną miłością bliźniego.

Koran, podejmując temat miłosierdzia międzyludzkiego, niewątpliwie po- święca wiele uwagi jałmużnie i dobroczynności (zob. sura 16,90; 51,18; 76,8-9; 89,17-23). Nie oznacza to jednak, że koraniczne wezwania do miłości i miłosier- dzia względem bliźniego zostają zredukowane do obowiązkowego *zaku*, choć stanowi on ważny trzon muzułmańskiego etosu, będąc jednym z filarów isla-

⁵ Każdy muzułmanin powinien w ramach *zaku* przeznaczać corocznie 2,5% swego do- chodu brutto na rzecz biednych i potrzebujących. Rola, cele i warunki zobowiązujące do dania *zaku* zostały dokładnie określone w prawie muzułmańskim; zob. *tamże*, s. 98-139; E. S a k o w i c z, *Rozmowy o islamie i dialogu*, Lublin 2007, s. 13; R. M a r k o w s k i, *Kult muzułmański w ujęciu porównawczym z doktryną katolicką*, *Communio* 4(1992) nr 70, s. 105-115; M. A l - G a z a l i, *Zarys etyki muzułmańskiej*, Białystok 2004, s. 82-86; S. A. A. A l - M a u d u d i, *Zrozumieć islam*, s. 80 n.; J. B i e l a w s k i, *Islam*, Warszawa 1980, s. 109-111; K. K o ś c i e l - n i a k, *Chrześcijaństwo w spotkaniu z religiami świata*, Kraków 2002, s. 206.

⁶ S. A. A. A l - M a u d u d i, *Zrozumieć islam*, s. 76.

mu. Jak zostało już powiedziane, dobroczynności musi towarzyszyć miłosierna dobroć wobec bliźnich, zarówno ubogich i sierot, jak i podróżnych, sąsiadów, krewnych, a zwłaszcza rodziców. Winna ona wyrażać się w gościnności, życzliwości, uprzejmości i dobrym słowie (zob. sura 17,23-28; 2,83; 2,263-264).⁷

Koran niejednokrotnie występuje przeciw sporom i waśniom, obmowie, szyderstwom i rzucaniu nieuzasadnionych podejrzeń na bliźnich, apelując o łagodność i szacunek wobec innych ludzi: „O wy, którzy wierzycie! Unikajcie wielce podejrzeń. Zaprawdę, niektóre podejrzania są grzechem! Nie szpiegujcie się wzajemnie! Nie obmawiajcie jedni drugich w ich nieobecności!” (sura 49,12). Księga islamu bardzo stanowczo potępia postawę pogardy i pychy okazywaną bliźnim, a nawet nieprzyjaciołom i politeistom odnoszącym się z niechęcią do muzułmanów, zachęcając do cierpliwości, wyrozumiałości i łagodnego słowa: „Jednak zachowuj się w stosunku do nich na tym świecie w sposób godny! (...) Znoś cierpliwie, co cię dosięgnie. (...) Nie odwracaj z pogardą twarzy od ludzi! Nie chodź po ziemi zadufany w siebie! Zaprawdę, Bóg nie miłuje dumnych pyszałków! Niech kroki twoje będą skromne! Zniżaj swój głos!” (sura 31,15-19; por. sura 2,45; 12,83; 31,17; 42,43; 12,90).

Postawa miłosierdzia, w ujęciu Koranu, powinna wynikać z poczucia litości, poświęcenia, współczucia, empatii, przyjaźni oraz braterskiej solidarności z bliźnimi, zwłaszcza z muzułmanami i „ludźmi Księgi”, to znaczy żydami i chrześcijanami (zob. sura 3,103; 90,11-18). Wobec tych ostatnich Prorok Muhammad wypowiada prorocтво o możliwości prawdziwej przyjaźni z muzułmanami (sura 5,82).⁸ Przesłanie braterskiej solidarności obecne w muzułmańskim orędziu jest związane – jak zapewnia muzułmański uczyony Muhammad Al-Gazali – z koraniczną prawdą o wspólnym pochodzeniu istot ludzkich i materialnym ojcostwie zaczynającym się od Adama.⁹ W odniesieniu do muzułmanów braterstwo to zostaje dodatkowo wzmocnione więzami duchowymi zespalającymi wierzących

⁷ Por. E. S a k o w i c z, *Rozmowy o islamie i dialogu*, s. 13; M. A l - G a z a l i, *Zarys etyki muzułmańskiej*, s. 44-48, 72.

⁸ W Koranie można znaleźć także wersety nieprzychylnie wobec „ludzi Księgi” (zob. sura 5,51; 9,29-34). Wydaje się, że nie można ich tutaj pominąć, ponieważ niektórzy muzułmanie (np. związani z nurtem wahabizmu) kierują się nimi, uważając, że teksty te – jako późniejsze – znoszą wypowiedzi przyjazne; por. K. K o ś c i e l n i a k, *Chrześcijaństwo w spotkaniu z religiami świata*, s. 220-224. Wielu współczesnych uczonych muzułmańskich, interpretując te koraniczne wersety, umiejscawia je w kontekście wojen plemiennych toczonych przeciwko Prorokowi islamu i przekonuje, że przemoc i surowość wobec innych ludzi jest możliwa tylko w przypadku przyjęcia postawy obronnej względem militarnych wrogów islamu; zob. S. A. A. A l - M a u d u d i, *Zrozumieć islam*, s. 82 n.; S. H. N a s r, *Istota islamu*, Warszawa 2010, s. 215-225.

⁹ M. A l - G a z a l i, *Zarys etyki muzułmańskiej*, s. 107; E. S a k o w i c z, *Rozmowy o islamie i dialogu*, s. 159-161.

w jednej wierze islamu, a w stosunku do Żydów i chrześcijan – świadomością wspólnego duchowego dziedzictwa zakorzenionego w doświadczeniu wiary patriarchy Abrahama i pozostałych proroków, znanych z Biblii i Koranu.¹⁰

W objawieniu koranicznym bardzo ważną rolę we wzmacnianiu miłosiernej solidarności międzyludzkiej odgrywają słowa wzywające do przebaczenia i pokoju, bez którego nie można liczyć na Bożą aprobatę. W islamie sam Bóg określany jest imieniem „Pokój”, również wyrażenie „islam” etymologicznie związane jest ze słowem *salam* oznaczającym pokój. Także rajskie ogrody nazywane są przez Koran krainą szczęścia i pokoju, w której jej mieszkańcy wzajemnie pozdrawiają się słowem *salam*. Pozdrowienie to jest powszechnie używane w całym muzułmańskim świecie.¹¹

Ustanowienie pokoju w relacjach międzyludzkich jest, wedle koranicznych słów, konieczne, by móc doświadczać braterstwa i sprawiedliwości: „Wierni są przecież braćmi! Ustanawiajcie więc pokój między waszymi dwoma braćmi i bójcie się Boga!” (sura 49,10). Powyższy fragment jest nade wszystko zachętą do pokoju między wierzącymi muzułmanami, ale nawoływanie do pokoju w stosunku do wszystkich ludzi, nawet do wrogów islamu, również jest obecne w Koranie: „A jeśli oni skłonią się do pokoju, to i ty się ku niemu skłoń” (sura 8,61; zob. sura 4,90).

Święta Księga islamu w swym realizmie politycznym dopuszcza w ramach *dżihadu* wojnę obronną wobec najeźdźcy, jednak wojna taka jest obwarowana różnymi ograniczeniami, a jej prowadzenie jest niemile widziane i jawi się jako ostateczność w sytuacji bezpośredniego zagrożenia ze strony wroga, gdy wszelkie umowy i pokojowe rokowania zawiodły, a nieprzyjaciel nadal dąży do wojny.¹² Sam Koran potępia dążenie do wojny, promując postawę miłosierdzia, pokoju, cierpliwości i przebaczenia oraz braterstwa i jedności: „I trzymajcie się razem wężła Boga, i nie rozdzielajcie się! (...) Oto byliście wrogami, a On uczynił przyjaźń w waszych sercach i staliście się przez Jego dobroć braćmi” (sura 3,103; por. sura 31,15-19; 3,112; 90,11-18; 12,90).¹³ Postawa miłości braterskiej

¹⁰ S. H. N a s r, *Idee i wartości islamu*, Warszawa 1988, s. 34-36; t e n ż e, *Istota islamu*, s. 44 n.; A. A. S h i h a b, *Zadania i wyzwania na nowe tysiąclecie*, As-Salam 4/2006, s. 14-15.

¹¹ S. H. N a s r, *Istota islamu*, s. 182-187. Według Koranu, brak pokoju pochodzi od szatana, a ten, kto trwa w nienawiści do bliźnich, jest pod jego wpływem: „O wy, którzy wierzycie! Chodźcie w pokój wszyscy i nie chodźcie śladami szatana! Zaprawdę, on jest dla was wrogiem jawnym!” (sura 2,208).

¹² Bardzo interesującym zagadnieniem, godnym dokładnego omówienia, byłoby porównanie rozumienia wojny w islamie prowadzonej jako „mały *dżihad*” z katolicką doktryną „wojny sprawiedliwej”. Temat ten wymaga jednak osobnego opracowania; zob. S. H. N a s r, *Istota islamu*, s. 215-225.

¹³ Por. *tamże*, s. 182-187, 215-225; E. S a k o w i c z, *Rozmowy o islamie i dialogu*, s. 159-161; M. A l - G a z a l i, *Zarys etyki muzułmańskiej*, s. 55 n., 67-74, 87-92, 107-121.

i przyjaźni jest zatem, zgodnie ze słowami Koranu, owocem Bożej łaski, dobroci i miłosierdzia Boga.

Z braterską solidarnością związane jest również przyjęcie postawy przebaczenia i cierpliwiej wielkoduszności wobec tych, którzy nie są nam przychylni lub nawet wrogo usposobieni. Koran obiecuje wspaniałą nagrodę w rajskich ogrodach tym, którzy „powstrzymują gniew i przebaczą ludzom” (sura 3,134) oraz są cierpliwi w stosunku do bliźnich (sura 42,40.43); tym zaś, którzy są „pobłażliwi i wybaczący” – łaskę Bożego przebaczenia (sura 24,22), nawet jeśli ta pobłażliwość ma dotyczyć również tych, którzy zgrzeszyli „wszteczeństwem (...), jeśli się oboje nawrócą i poprawią, to odstąpić od nich! Zaprawdę, Bóg przyjmuje nawrócenie i jest litościwy!” (sura 4,15-16).¹⁴ Niewątpliwie Koran ceni przebaczenie i uprzejme słowa wyżej niż jałmużnę ofiarowaną w klimacie nieporozumień i kłótni, obiecując nagrodę wieczną tym, których serca są ofiarne, miłosierne oraz pełne przebaczenia i skruchy, a usta pełne łagodności, uprzejmości i życzliwości (zob. sura 2,263-264; 2,83; 90,11-18).¹⁵

Prorok Muhammad wzorem człowieka czyniącego miłosierdzie

Właściwym punktem odniesienia dla moralności muzułmańskiej oraz osobowym wzorem do naśladowania dla wyznawców islamu jest Prorok Muhammad, któremu tradycja muzułmańska utrwalona w *hadisach* przypisuje wspaniałe cechy charakteru, co zresztą jest zgodne ze słowami Koranu: „Zaprawdę, ty jesteś obdarzony wspaniałym charakterem!” (sura 68,4). Dlatego też święta Księga islamu wzywa do naśladowania postępowania Proroka Muhammada, stawiając go za wzór wszystkim muzułmanom: „Wy macie w Posłańcu Boga piękny wzór” (sura 33,21). Nie przypadkiem Koran, wzywając ludzi do pełnienia uczynków miłosiernych oraz do pokoju, braterstwa i przebaczenia, nazywa swojego Proroka „miłosierdziem dla światów” (sura 21,107). Jak tłumaczy irański uczyony Seyyed Hossein Nasr, rzeczywistość wewnętrzna Proroka Muhammada odgrywa kluczową rolę w duchowej ekonomii życia islamu, jeśli chodzi o współczucie i miłosierdzie, będąc dla muzułmanów symbolem doskonałości zarówno istoty ludzkiej, jak i społeczeństwa.¹⁶

¹⁴ Zob. T a f s i r A s - S a a d i, *Komentarz do Sury 4. Werset 16*, w: xadis.ru/books/kuran_tafsir/tafsir.html (dostęp: 2 VII 2010). Bardziej surowo Koran wypowiada się o karze dla cudzołożników w surze 24,2, gdzie nakazuje wymierzyć im karę stu batów. Tradycja muzułmańska zastrzyła ten przepis, wprowadzając – na wzór Prawa Mojżeszowego – karę śmierci przez ukamienowanie (na podstawie zeznania czterech świadków), co jednak nie znajduje potwierdzenia w nakazach Koranu.

¹⁵ Zob. M. A l - G a z a l i, *Zarys etyki muzułmańskiej*, s. 133-135.

¹⁶ S. H. N a s r, *Istota islamu*, s. 174; t e n ż e, *Idee i wartości islamu*, s. 72 n.

Uczeni i publicyści muzułmańscy, opierając się na *hadisach*, szczególnie podkreślają takie cechy charakteru Muhammada, jak: miłość i współczucie, wyrozumiałość i łagodność, opanowanie i cierpliwość, altruizm i miłosierdzie, pojednawczość i ugodowość oraz hojność, ofiarność i szczodrość.¹⁷ Świadectwa jego cnotliwości są liczne w tradycji muzułmańskiej i wchodzi w skład bogatych zbiorów *hadisów*, pieczołowicie przechowywanych i powtarzanych przez rzesze pobożnych muzułmanów niezachwianie wierzących w niezłomność, prostotę i skromność swojego Proroka.¹⁸ Według S. H. Nasra, Muhammad surowo traktował jedynie zdrajców, czego wymagało bycie przywódcą nowej społeczności muzułmańskiej, stróżem jej ładu moralnego i bezpieczeństwa.¹⁹ Osobiście jednak był przykładem łagodności i wielkoduszności, zachęcając innych do tolerancji i przebaczenia także wobec tych, którzy są niekulturalni i wrogo usposobieni.²⁰ Największym wyrazem szlachetności i szczodrości arabskiego proroka jest – jak przekonuje S. H. Nasr – jego triumfalny wjazd do Mekki, kiedy to, zamiast okazać siłę i dokonać zemsty na mieszkańcach miasta, którzy przez wiele lat byli jego zajadłymi prześladowcami i wrogami, przysparzającymi mu wielu cierpień duchowych, psychicznych i fizycznych, wspaniałomyślnie im przebacza, okazując miłosierdzie, a nawet obdarowując podarunkami.²¹

Hadisy podkreślają wielką skromność Muhammada i solidarność z ludźmi najbardziej potrzebującymi, a zwłaszcza chorymi, biednymi i sierotami. Niewątpliwie na takie uwrażliwienie na potrzeby najuboższych miało też wpływ jego trudne dzieciństwo, bowiem jako mały chłopiec stracił rodziców, stając się sierotą.²² Według S. H. Nasra, „Prorok, podobnie jak Chrystus, żył w prostocie i był bliżej ubogich i słabych niż bogatych i potężnych”.²³ Według *hadisów*, często odwiedzał chorych, nie tylko muzułmanów, pomagał biednym, potrzebującym i wdowom, nie mówił bez potrzeby, sypiał na zwykłej macie, nie przywiązuł wagi do przyziemnych przyjemności; pomagał też rodzinie, biorąc – jak zwykły człowiek – udział w pracach domowych, dojąc i karmiąc swe zwierzęta lub ce-

¹⁷ T e n ż e, *Istota islamu*, s. 40-43; t e n ż e, *Idee i wartości islamu*, s. 72-76; A. A l - S h e h a, *Muhammad Wysłannik Boży. Pokój z Nim*, tłum. A. B o u a l i, Białystok 2006, s. 33-45.

¹⁸ S. H. N a s r, *Istota islamu*, s. 42.

¹⁹ T e n ż e, *Idee i wartości islamu*, s. 72 n.

²⁰ Cyt. za: M. A l - G a z a l i, *Zarys etyki muzułmańskiej*, s. 72; zob. S. H. N a s r, *Idee i wartości islamu*, s. 72 n.

²¹ *Tamże*, s. 72; t e n ż e, *Istota islamu* s. 38; J. B i e l a w s k i, *Komentarz i wprowadzenie do Koranu*, Warszawa 1986, s. 775.

²² P. S ł a b e k (wybór i oprac.), *Benedykt XVI. Jan Paweł II. Vittorio Messori. Eugeniusz Sakowicz. Islam a chrześcijaństwo. Konfrontacja czy dialog*, Kraków 2010, s. 109; I. H r b r e k, K. P e t r a ě k, *Mahomet*, Warszawa 1971, s. 55-57.

²³ S. H. N a s r, *Istota islamu*, s. 148; zob. T. R a m a d a n, *Śladami Proroka. Lekcje z życia Muhammada*, Wrocław 2011, s. 137-138.

rując ubranie, naprawiając buty czy też zamiatając podłogę, nie wynosząc się – mimo swej misji prorockiej – ponad innych oraz okazując wiele dobroci wszystkim tym, których spotykał na swojej drodze, a nawet nieprzyjaciółom.²⁴

Jeśli więc chodzi o relacje między ludźmi, nie tylko nakazy Koranu zalecają i wymagają od muzułmanów dokonywania aktów współczucia, dobroczynności i miłosierdzia wobec ubogich, chorych, słabych, sierot i potrzebujących, lecz także islamska etyka oparta na zachowaniu Proroka Muhammada wielokrotnie podkreśla znaczenie współczucia, miłosierdzia, życzliwości, uprzejmości, dobroci, wybaczenia, dobroczynności i łagodności wobec najbliższych krewnych, rodziny, sąsiadów, podróżnych, obcych, a nawet rywali i wrogów.²⁵

Wiele nakazów moralnych odnoszących się do miłości bliźniego i pełnienia uczynków miłosierdzia można odnaleźć w muzułmańskiej tradycji (*sunnie* Proroka) utrwalonej w *hadisach*, bowiem niektóre z nich odnoszą się do pełnego miłosierdzia postępowania Muhammada i jego charakteru; inne zaś – zawierają bezpośrednie wezwania Proroka do przyjęcia postawy miłosiernej miłości bliźniego. Osobną grupę stanowią natomiast „święte *hadisy*”, w których sam miłosierny Bóg wzywa wierzących do okazywania miłosierdzia. Spośród tych ostatnich można wymienić chociażby te, które wyrażają Boże wezwanie do ofiarności, wzajemnej miłości oraz wzywające do pojednania i darowania urazy bliźnim.²⁶ W opartych na wypowiedziach Proroka naukach islamu odnajdujemy wiele słów wzywających do unikania gniewu i zazdrości, do gościnności, dobroczynności, dobrego słowa i dawania jałmużny oraz okazywania miłosierdzia.²⁷

²⁴ A. A l - S h e h a, *Muhammad Wysłannik Boży. Pokój z Nim*, s. 6, 28, 34-49.

²⁵ S. H. N a s r, *Istota islamu*, s. 175.

²⁶ Przytoczmy kilka z tych *hadisów*: „O synu Adama, ofiaruj, a Ja ofiaruję tobie!” (przekazał Al-Buchari), cyt. za: *Czterdzieści Hadisów Quasi*, tłum. K. i M. A h m a d, Warszawa-Białystok 2005, s. 17; „Gdzie są ci, którzy miłują się wzajemnie ku chwale Mejr? Zaprawdę, dziś osłaniam ich cieniem Swoim”(przekazał Muslim oraz Malik), cyt. za: *tamże* s. 29; „Opóźnij [wejście do raj] tych dwóch, dopóki się nie pojedną; opóźnij tych dwóch aż się nie pojedną; opóźnij tych dwóch aż się nie pojedną” (przekazał Muslim oraz Malik i Abu Daud), cyt. za: *tamże*, s. 27.

²⁷ Wymieńmy tu tylko niektóre *hadisy*: „Trzymaj się z dala od zazdrości, gdyż zazdrość zjada cnoty tak jak ogień drewno” (przekazał Abu Daud), cyt. za: M. A l - G a z a l i, *Zarys etyki muzułmańskiej*, s. 56; „Pewien mężczyzna mówił do Proroka: Poradź mi. Powiedział mu Prorok: Nie denerwuj się” (przekazał Al-Buchari), cyt. za: A. A. I s s a, *Komentarz czterdziestu hadisów Nafalija*, Białystok 1999, s. 41; „Ten, który wierzy w Allaha i Dzień Ostateczny, niech dobrze traktuje swojego sąsiada i (...) niech dobrze przyjmuje swojego gościa” (relacjonował Al-Buchari i Muslim), cyt. za: *tamże*; „Dobroczynność jest obowiązkiem każdego muzułmiana”, cyt. za: S. H. N a s r, *Istota islamu*, s. 42; „Lepiej poświęcić jedną godzinę dnia na pomoc bliźniemu w załatwianiu jego spraw, nawet jeśli się ich nie załatwi, niż modlić się nocą w meczecie przez dwa miesiące”, cyt. za: E. S a k o w i c z, *Rozmowy o islamie i dialogu*, s. 153; „Dając jałmużnę, jesteś bliżej człowieka, bliżej raj i daleko od piekła”, cyt. za: *tamże*; „Twój uśmiech do twojego brata jest jałmużną”, cyt. za: *tamże*; „Niechaj więc każdy z was ochroni się

Hadisy podkreślają, że nie tylko ludziom, ale również zwierzętom i roślinom należy okazywać współczucie, miłosierdzie i łagodność.²⁸ Uczynienie krzywdy zwierzęciu może doprowadzić człowieka nawet do piekła. Prorok Muhammad powiedział bowiem, że pewna kobieta znalazła się w piekle z powodu kota, którego przywiązała i głodziła, nie pozwalając mu jeść nawet odpadków. Miłosierny Bóg przebaczył natomiast, wedle słów Muhammada, wszystkie grzechy pewnemu mężczyźnie, ponieważ ten uratował życie psu.²⁹ W świetle nauk islamu czynem nagannym jest również ścięcie drzewa bez konieczności, a ścięcie drzewa owocowego jest nawet grzechem.³⁰ *Hadisy* zawierają również wypowiedź Proroka, która zdaje się być aluzją do Jezusowej „złotej zasady” (Mt 7,12) oraz przykazania miłości bliźniego jak siebie samego: „Nie jest prawdziwie wierzący ten, kto nie pragnie dla brata swego tego, czego pragnie dla siebie samego”.³¹

Wynika z tego, że moralność muzułmańska jest bardzo głęboko zakorzeniona w orędziu koranicznym wzywającym do przyjęcia postawy miłosierdzia i przebaczenia oraz w postępowaniu Proroka, mającym swe źródło w jego mistycznym doświadczeniu łaskowości Boga, którego podstawą działania jest miłosierna miłość i życzliwość wobec wszystkich ludzi, zwłaszcza znajdujących się w potrzebie ubogich, chorych, opuszczonych, wdów i sierot.³²

Mariusz Maciak, Warszawa

od ognia piekielnego, ofiarowując chociaż połowę daktyla, a jeśli tego nie posiada, to chociaż dobre słowo” (przekazał Al-Buchari), cyt. za: *Czterdzieści Hadisów Qudsi*, s. 19.

²⁸ S. H. N a s r, *Istota islamu*, s. 176.

²⁹ M. A l - G a z a l i, *Zarys etyki muzułmańskiej*, s. 134.

³⁰ *Tamże*, s. 6.

³¹ Przekazał Al-Buchari i Muslim, cyt. za: S. H. N a s r, *Istota islamu*, s. 42.

³² *Tamże*, s. 179; t e n ż e, *Idee i wartości islamu*, s. 73 n.